

Боняк В.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

КОНСТИТУЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ ГЛАВИ ДЕРЖАВИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ Й ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

При підготовці тез цієї доповіді визначено за мету з'ясувати конституційні повноваження глави держави із забезпечення прав людини як в Україні, так і в окремих зарубіжних країнах.

Звернення до даного питання викликано щонайменше двома чинниками, а саме: 1) подальша розбудова України як демократичної, соціальної, правової держави та побудова громадянського суспільства вимагають постійної уваги до проблематики прав людини, зокрема до покращення конституційних гарантій їх забезпечення; 2) недостатнім висвітленням правниками ролі глави держави як гаранта прав, свобод людини і громадянина у нашій державі та в окремих зарубіжних країнах.

Звернення до даного питання є досить актуальним з огляду на роль Президента України, що займає найвище місце в ієрархії державних інститутів. Президентура (так іще називають цей пост) була запроваджена у нашій країні у період національного державотворення. Так, 5 липня 1991 року було ухвалено два закони: «Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) УРСР» [1] та «Про Президента Української РСР» [2].

Потому статус Президента України було уточнено Законом «Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України» від 14 лютого 1992 р., де ст. 114-1 установлювала, що Президент України є главою держави і главою виконавчої влади України, а відповідно ч. 1 ст. 114-5 було визначено, що він *виступає гарантом забезпечення прав і свобод громадян, державного суверенітету України, додержання Конституції і законів України* [3].

Отже, майже тридцятирічне функціонування інституту Президента та конституційні положення, викладені законодавцем у ч. 2 ст. 3 Основного Закону про те, що утвердження і забезпечення прав людини є головним обов'язком Української держави, логічно пов'язані з необхідністю визначення ролі Президента України у виконанні цього обов'язку, що й актуалізує розгляд його повноважень із забезпечення прав людини.

Ч. 1 ст. 102 Основного Закону закріплює, що Президент України є гла-

вою держави і виступає від її імені, ч. 2 визначає його як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина [4]. Останнє свідчить на користь того, що забезпечення таких прав і свобод є однією з основних його функцій.

Близькими до положень Основного Закону Української держави щодо повноважень глави держави із забезпечення прав людини є положення Конституції Республіки Казахстан. Так, ч. 2 ст. 40 цього законодавчого акту закріплює, що Президент Республіки є символом і гарантом єдності народу і державної влади, непорушності Конституції, прав і свобод людини і громадянина. Водночас, конституційні повноваження глави держави є дещо ширшими від аналогічних повноважень Президента України. Так, ст. 44 Основного Закону Казахстану визначено, що в інтересах захисту прав і свобод людини і громадянина, забезпечення національної безпеки, суверенітету і цілісності держави Президент Казахстану направляє звернення до Конституційної Ради про розгляд закону, що набув чинності, або іншого правового акту на відповідність Конституції Республіки та надання цим органом висновку [5].

У юридичній літературі зазначається, що у широкому розумінні з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина до повноважень Президента України, як глави держави, віднесено створення ефективного юридико-правового механізму для забезпечення прав і свобод особи, що складається з двох груп форм та засобів: 1) з нормативних (матеріальних та процесуальних) та 2) інституційних [6, с.700].

До першої групи відносяться: право законодавчої ініціативи, яким у Верховній Раді України поряд із парламентаріями та Урядом держави наділений і Президент України (ч.1 ст. 93); законопроекти, визначені главою держави як невідкладні, розглядаються Парламентом України позачергово (ч.2 ст. 93 Основного Закону). Президент України також може направити до Верховної Ради і законопроект щодо внесення змін до Конституції України (ст. 154). Такі ініціативи та законопроекти можуть включно стосуватися й питання забезпечення прав і свобод людини.

Також Президент України, поряд із іншими органами державної влади, виступає гарантом того, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України (ст. 157 Основного Закону).

Другу групу форм та засобів – інституційну – складають ті державні органи, які Президент України, як глава держави, має спрямовувати на виконання головного обов'язку держави – утвердження і забезпечення прав людини. До них Конституція України відносить: суди (ч.3. ст. 8;. ч.1 ст. 55); Верховну Раду України (ч. 3 ст. 22, ст. 92), Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (ч.3 ст. 55 та ст. 101.), Кабінет Міністрів України (п.2, 3, 5, 6, 7 ст. 116), місцеві державні адміністрації (п. 2 ст. 119) адміністративні суди (ч.5

ст. 125), Конституційний Суд України (розділ XII Основного Закону).

Крім цього, Конституційний Суд України (далі – КСУ) у своїй ухвалі про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Романчука Миколи Павловича щодо офіційного тлумачення положення статті 102 Конституції України зазначив, що за Президентом нашої держави закріплено широкі повноваження як: а) у вирішенні загальнодержавних проблем, що вимагають поєднання політичних, економічних, соціальних та інших аспектів функціонування держави; б) так, рівнозначно, і у розгляді локальних питань, що стосуються захисту справедливості, прав, свобод та інтересів окремої людини в разі їх порушення будь-ким, в тому числі і державою. Для реалізації цих функцій Президент приймає рішення, які мають силу законодавчих актів.

Крім цього, у цій же ухвалі КСУ констатував, що у разі необхідності глава держави може безпосередньо втрутитись у критичну ситуацію з метою усунення будь-якої загрози для держави та її громадян [7].

Отже, у широкому значенні всі повноваження Президента України, закріплені у ст. 106 Конституції України, так чи інакше стосуються сфери забезпечення прав і свобод людини

У вузькому сенсі до сфери забезпечення Президентом України прав і свобод людини відносяться рішення про: а) нагородження державними нагородами; встановлення президентських відзнак та нагородження ними (п. 25 ч.1 ст. 106 Конституції України); б) прийняття до громадянства України та припинення громадянства України; в) надання притулку в Україні (п. 26 ч. 1 ст. 106 Конституції України); г) здійснення помилування (п. 27 ч.1 ст. 106 Конституції України). Тобто, головною прикметою цих повноважень є чітка індивідуальна спрямованість та конкретність [8, с. 15].

Близькими до вищезазначених повноважень глави держави є конституційно визначені індивідуально-спрямовані повноваження Президентів і зарубіжних країнах, хоча і з деякими особливостями. Так, Президент Болгарії, поряд із нагородженням орденами і медалями; наданням та поновленням болгарського громадянства, позбавленням його; наданням притулку; здійсненням помилування має і повноваження щодо звільнення від заборгованості державі у випадку неможливості його стягнення [9].

Федеральний президент Австрії, відповідно до положень ст. 65 Федерального конституційного закону від 10 листопада 1920 р., поряд із іншими повноваженнями індивідуальної спрямованості (помилування, пом'якшення покарань та ін.) наділений повноваженнями щодо визнання позашлюбних дітей по клопотанню їх батьків дітьми, народженими у шлюбі [10].

Досліджуючи роль глави держави в забезпеченні прав і свобод громадян слід звернутися і до тексту присяги Президента. Так, відповідно до ч.1 ст.104 Основного Закону, новообраний Президент України, вступаючи на свій на пост, присягає народові на урочистому засіданні Верховної Ради України. У ній він зобов'язується дбати про благо Вітчизни і добробут Укра-

їнського народу, обстоювати права і свободи громадян (ч.3 ст. 104 Конституції України).

Аналогічні приписи у тексті Президента держави містяться у:

- Конституції Греції, відповідно до яких Президент зобов'язується оберегти права і свободи греків та служити загальним інтересам й прогресу грецького народу [11];

- Основному Законі Туреччини, де при вступі на посаду Президент Республіки зобов'язується не відхилитися від ідеалу, відповідно до якого кожен має можливість користуватись правами людини і основними свободами за умови національного миру и досягнення успіхів у дусі національної солідарності і правосуддя... [12];

- ст. 82 Конституції Румунії, де зазначено, що новообраний Президент Румунії у своїй присязі зобов'язується захищати демократію, основні права і свободи громадян...[13];

- у тексті присяги Президента Республіки Молдова, яка містить приписи про те, що глава держави клянеться захищати демократію, основні права і свободи людини (ст. 79 Конституції Республіки Молдови);

- конституційно закріпленому тексті присяги Президента Республіки Казахстан. Нею визначено, що на главу цієї держави покладено гарантування прав і свобод громадян

Отже, характеризуючи конституційні повноваження глави держави Президента із забезпечення прав людини слід дійти висновку про те, що:

- інститут глави держави Президента був, є і залишається одним із найбільш вагомих у сфері забезпечення прав і свобод людини;

- конституційно закріплені повноваження Президента у сфері забезпечення прав і свобод людини слід сприймати у двох аспектах: 1) у широкому значенні – із повноваженнями Президента у сфері забезпечення прав і свобод людини пов'язані практично всі повноваження глави держави (бо ж і розбудова незалежної держави, і забезпечення її внутрішньої та зовнішньої безпеки, конституційної законності та плідної міжнародної співпраці має кінцевою метою саме благополуччя громадян, якомога повнішу реалізацію їх прав і свобод) [8, с. 14-15]; 2) у вузькому – це закріплені конституційно індивідуально-спрямовані повноваження Президента, які у кожній державі мають свої особливості.

Сучасний етап державотворення гостро засвідчує потребу комплексних досліджень повноважень глави держави Президента із забезпечення прав людини як в Україні, так і в окремих зарубіжних країнах.

Використані джерела:

1. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки (зі змін та доп.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1293-12> (дата звернення: 26.11.2019)

2. Про Президента Української РСР: Закон Української Радянської Соціалістич-

ної Республіки. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 33. Ст.446.

3. Про внесення змін і доповнень до Конституції (Основного Закону) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-12/> (дата звернення: 19.11.2019)

4. Конституція України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01 вересня 2019 року. Офіційний текст. Київ: ПАЛІВОДА А. В. 2019. 72 с.

5. Конституция Республики Казахстан. URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/constitution (дата звернення: 26.11.2019)

6. Конституція України : науково-практичний коментар / редкол. : В. Я. Тацій (голов. редкол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. – 2-е вид., перероб. і доп. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

7. Ухвала Конституційного Суду України про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Романчука Миколи Павловича щодо офіційного тлумачення положення статті 102 Конституції України від 8 травня 1997 року 11-з/97. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/vz11u710-97>(дата звернення: 21.11.2019)

8. Серьогіна С.Г. Компетенція Президента України: теоретично -правові засади: дис. ... канд.. юрид. наук. Харків, 1998. 192 с.

9. Конституция Республики Болгарии. URL: <https://legalns.com/download> (дата звернення: 19.11.2019)

10. Федеральный конституционный закон Австрии. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://legalns.com/download/books/cons/austria.pdf> (дата звернення: 21.11.2019).

11. Конституция Греции. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/greece.pdf> (дата звернення: 26.11.2019).

12. Конституция Турции (Турецкой Республики) <https://docs.google.com/viewerng/> (дата звернення: 19.11.2019)

13. Конституция Румынии <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення: 19.11.2019).

Дідич Т.О.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії права та
держави юридичного факультету
Київського Національного
університету імені Тараса Шевченка*

ЛЮДИНА В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ПРАВОУТВОРЕННЯ: КОМУНІКАТИВНО-ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ ВИМІРУ

Коло суб'єктів правоутворення є досить широким, обумовленим складністю самого явища утворення права та роллю кожного суб'єкта в процесі формування права. Досліджуючи правоутворення крізь призму сфери комунікативно-інституційної взаємодії його суб'єктів варто наголосити на ключовій ролі людини, яка:

- по-перше, є джерелом людських потреб та інтересів, котрі потребу-